

ODGOJ I IZOBRAZBA ROMA U HRVATSKOJ

Neven HRVATIĆ
Filozofski fakultet, Zagreb

UDK: 376.74(497.5=914.99)
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 15. 2. 2000.

Odgaj i izobrazba romske djece u Hrvatskoj nisu tijekom prošlosti bili organizirani sukladno važnosti koje imaju u procesu integracije Roma, tako da je izostala praktična (školska) realizacija, a i teorijski (znanstveno-istraživački) prinosi su bili skromni. U novom kontekstu hrvatske države (posljednjih desetak godina) škola, odgoj i izobrazba, postaju mogući interkulturalni medij u funkciji društvene, kulturne i gospodarske promocije Roma (integrativni koncept, izbjegavanje asimilacije, sredstvo u procesu romske kulturne autonomije...). U procesu konceptualizacije ustroja sustava odgoja i izobrazbe za pripadnike romske nacionalne zajednice valja imati u vidu sociogospodarski, vjerski, regionalni (županijski) i lokalni status i položaj Roma u Hrvatskoj, kao i pojedinih romskih skupina. U koncipiranju specifičnih oblika i modela odgoja i izobrazbe za Rome ostvareno je u Hrvatskoj više znanstveno-istraživačkih projekata (*Genealogija i transfer modela interkulturalizma; Školski kurikulum i obilježja hrvatske nacionalne kulture; Društveni i razvojni položaj Roma u Hrvatskoj*) te eksperimentalnih provjera na konceptualnoj i užoj nastavnoj, didaktičkoj razini. Ljetna škola djece Roma u Hrvatskoj, romska odgojna zajednica i romski predškolski centar "Ceferino Jimenez Malla" predstavljaju osnovu prema postupnom ustroju elemenata specifičnog školskog sustava za Rome u Hrvatskoj. Uz administrativni ustroj, tek cjelovita koncepcija odgoja i izobrazbe Roma u Hrvatskoj (uz utvrđivanje posljedica na pojedinim odsječcima – predškolski odgoj, osnovna, srednja i visoka izobrazba...) treba biti proces koji neće ostati na razini deklarativnog (re)formiranja, planiranja i programiranja, već trajno znanstvenim pristupom anticipirati mogući razvoj.

Requests for reprints should be sent to Neven Hrvatić,
Filozofski fakultet, Odsjek za pedagogiju, Lučićeva 3,
10000 Zagreb, Croatia.
E-mail: nhrvatic@ffzg.hr

POLAZIŠTA

U okviru znanstveno-istraživačkog projekta *Društveni i razvojni položaj Roma u Hrvatskoj* Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar iz Zagreba pitanje odgoja i izobrazbe Roma ima posebnu važnost.

Uvažavajući činjenice kako je praktična (školska) realizacija odgoja i izobrazbe romske djece, tijekom razdoblja od doseljenja Roma prije više od šest stoljeća do danas, neznatna i obuhvatom i specifičnim nastavnim oblicima, a i teorijska (znanstvena) eksplikacija skromna, važnost sustavnog pristupa u projektu još je više izražena.

Romi su specifičan narod (u svjetskim okvirima) koji, iako ima (pra)domovinu Indiju i dio zajedničkih odrednica nacionalnog identiteta, nije tijekom dijaspore zadržao čvršće veze s matičnom zemljom, već se nastojao prilagođavati prilikama na putu seoba, ali je i očuvao kulturne posebnosti i način života. Zbog toga istraživanje nekih aspekata odgoja i izobrazbe Roma ima, uz znanstveni, društveni i stručno-aplikativni okvir. Aktualnost i važnost teme proizlazi iz činjenice kako Romi (posebno u Europi) zbog stalnih migracija i transnacionalnog identiteta čine zasebnu povijesnu manjinu kojoj se poklanja pozornost kao jednom od važnih čimbenika pristupa punom uvažavanju manjinskih prava u svim aspektima. Transnacionalna zajednica Roma* prisutna je u većem broju u većini zemalja Europe. Odnos prema drugim narodima (a osobito prema Romima i ostalim nacionalnim i vjerskim manjinama u vlastitoj zemlji) često je iskazivan kao nepovjerenje, sumnja i težnja ograničavanju i podčinjavanju, a u školskom sustavu kao onemogućavanje izobrazbe pripadnika određenih manjina ili procesom suptilne i intenzivne asimilacije (u nastavnim programima i sadržaju udžbenka) (Posavec, 1996., 24-25).

Republika Hrvatska, dijelom ili na pragu europskih integracija, nesumnjivo mora dosljedno ostvarivati dostignute standarde u poštovanju ljudskih i manjinskih prava u kojima područje odgoja i izobrazbe ima važno mjesto.

Polazeći od sociokulturnog stanja Roma u Europi, Europska unija donosi 1989. godine konceptualne dokumente u funkciji prestrukturiranja socijalno-političkog i izobrazbenog položaja Roma na globalnoj razini, integriranjem jezika i kulture Roma (kao dijela europskog naslijeđa više od 500 godina) u mjere EU za ostvarivanje zajedništva u europskoj izobrazbi, uz prilagođavanje državne (lokalne) administrativne regulative potrebama romske zajednice. U ovom kontekstu škola, odgoj i izobrazba postaju mogući interkulturalni medij u funkciji društvene, kulturne i gospodarske promocije Roma (integrativni koncept, izbjegavanje asimilacije, sredstvo u procesu rom-

ske kulturne autonomije, školovanje u okviru dominantnih zanimanja plemenskih skupina...).

Na području odgoja i izobrazbe (škole), učenici Romi u Republici Hrvatskoj polaze nastavu na hrvatskom jeziku zajedno s drugim učenicima. Budući da se za romsku nacionalnu manjinu ne ostvaruju specifični nastavni i školski oblici u okviru redovitog školskog sustava (specifični nastavni planovi i programi, predmeti, udžbenici, nastava na romskog jeziku...), kao što je to dijelom organizirano za ostale nacionalne manjine, proces konceptualizacije nužno je provoditi postupno, odmjereno, precizno i vremenski dimenzionirano, na znanstveno utemeljenim činjenicama, dakle, pedagoški kompetentno. Respektirajući stav kako ustroj autentičnog i originalnog romskog školskog sustava zahtijeva uvažavanje polaznih pretpostavki, u složenom interaktivnom procesu (uz uviđanje posljedica na pojedinim odsječcima – predškolski odgoj, osnovna, srednja i visoka izobrazba...) ne može se ostati na razini deklarativnog (re)formiranja, planiranja i programiranja, već znanstveno istražiti polazišta i anticipirati mogući razvoj.

SOCIOKULTURNA UVJETOVANOST USTROJA SUSTAVA ODGOJA I IZOBRAZBE ZA ROME U HRVATSKOJ

Budući da je pitanje odgoja i izobrazbe kao dio opće problematike Roma, postalo u Europi važna tema znanstvenog i stručnog interesa, i u promišljanju osnovnih teorijskih postavki na temelju znanstveno-istraživačkih projekata i u ustroju elemenata zasebnog školskog sustava ili realiziranja pojedinih specifičnih nastavnih (školskih) oblika, potrebno je i u Hrvatskoj poticati aktivnosti koje će rezultirati pokretanjem procesa konceptualizacije specifičnog, hrvatskog modela odgoja i izobrazbe Roma. Rezultati dobiveni u okviru znanstveno-istraživačkog projekta *Društveni i razvojni položaj Roma u Hrvatskoj* važan su prinos tom cilju.

Multikulturalni sastav europskih društava (i Hrvatske), kao i posljedice koje iz toga proizlaze, potaknuli su brojne vladine organizacije, institucije i udruge, sve do Vijeća Europe, na ozbiljno promišljanje i istraživanje pristupa izobrazbenim i kulturnim elementima. Već 1984. godine Ministarski odbor Vijeća Europe donio je preporuku o školovanju učitelja za izobrazbu o razumijevanju između kultura,¹ osobito u kontekstu migracija, u kojoj ističe važnost uključivanja u početnu izobrazbu i stručno usavršavanje učitelja – interkulturalne dimenzije i razumijevanja između različitih zajednica.

Oblikovanje pristupa multikulturalizmu, kad se napuštaju procesi asimilacije i melting-pota prema integraciji – kulturnom pluralizmu (zakonska zaštita manjina, međuovisnost,

ravnopravnost, usporedba i razmjena vrijednosti, normi i obrazaca ponašanja) utječe i na područje odgoja i izobrazbe:

- izobrazbena politika i pripadajuća legislativa (u europskim zemljama), iako ističe pravo i obvezu školovanja sve djece, nisu učinili dosta na prilagodbama nastavnih programa i didaktičkih materijala, osposobljavanju učitelja za rad s djecom Romima. Teško je očekivati kako će romska zajednica tako koncipiran odgoj i izobrazbu doživljavati više kao nametnutu obvezu, nasuprot mogućnosti nacionalne (kulturne) afirmacije i osobnog poboljšanja socio-gospodarskog položaja;

- rezultati brojnih istraživanja pokazali su kako samo povećan broj učenika Roma u školi ne poboljšava kvalitativno adaptaciju prema okolini;

- jedan od temeljnih problema u objektivizaciji pristupa školovanju romske djece je nemogućnost uspostavljanja veza: uspjeh u školi → bolji gospodarski ili društveni status;

- tradicionalna romska zanimanja ne zahtijevaju dugotrajno školovanje (obrta), već ranu specijalizaciju uz učenje od starijih (roditelja) u plemenskoj skupini. Izdvajanje iz okruženja, zbog školovanja, narušava unutarnju skupinsku integrativnu dinamiku.

Konceptualizacija ustroja sustava odgoja i izobrazbe za Rome svakako treba uvažiti zahtjeve okruženja (u okviru redovitog školskog sustava) i Roma, u pravcu konstrukcije nove integrativne škole, a ne mehaničke rekonstrukcije postojeće. Pojava dvostrukog marginaliziranja romske djece u školi i okruženju te neznatni rezultati često dovode do zamora i u učitelja i u djece. Naglasak na poštivanju obvezatnosti većeg broja djece Roma u školi stvara i povoljniju društvenu klimu i smanjivanje mogućih konflikata (agresivnosti ili odbijanja) između okruženja i Roma.

Svako stihijsko ili prigodno "nametanje" škole može dovesti do obrambenog ponašanja ili ignoriranja, kad su skupinske veze dosta čvrste u očuvanju autonomnih funkcija, što dovodi do neuspjeha.

U koncipiranju specifičnih oblika i modela odgoja i izobrazbe za Rome realizirani su brojni znanstveno-istraživački projekti, eksperimentalne provjere na konceptualnoj razini (interkulturalni pristup, specijalizirani razredi, romske škole uz karavane...), kao i na užoj nastavnoj, didaktičkoj razini.

U procesu konceptualizacije ustroja sustava odgoja i izobrazbe za pripadnike romske nacionalne zajednice valja imati u vidu socio-gospodarski, vjerski, regionalni (županijski) i lokalni status i položaj Roma u Hrvatskoj, kao i pojedinih njihovih skupina. Budući da se oni, u većini slučajeva, nalaze na margini socijalne emancipacije (težak socijalni položaj, visok stupanj nezaposlenosti, neprimjerena zdravstvena zaštita, neur-

banizirana naselja, velik broj nepismenih i polupismenih – djece i starijih, slaba organiziranost, osjećaj inferiornosti u odnosu na okružje...), pitanje odgoja i izobrazbe romske djece ne može se rješavati izolirano. Napredak, u većem obuhvatu romske djece u školama i boljem uspjehu u nastavi, može se očekivati u kontekstu poboljšanja sociogospodarskog statusa, društvenog položaja i punog uvažavanja nacionalnog, kulturnog i vjerskog okružja u kojem Romi žive.

Uviđajući objektivno stanje, aktivnosti socijalnih služba, škola, služba za zapošljavanje, lokalne samouprave usmjeravane su u nekoliko pravaca:

– osiguravanje primarnih životnih uvjeta (prikladno stanovanje, elektrifikacija naselja, pitka voda, prilazni putovi...), kao temelja brže integracije;

– urbanizacija naselja – romska naselja smještena su na periferiji gradova ili izvan sela, a pitanje urbanizacije obuhvaća: parceliranje zemljišta, pomoć njihovim obiteljima u izgradnji zidanih objekata (koji bi zamijenili kolibe od zemlje ili drva – kao što je urbanistički detalj novog naselja Roma u Kotoribi), gdje bi bile izražene komparativne prednosti izgradnje tipiziranih romskih naselja, sa svim potrebnim sadržajima: vrtić, škola za mlađu dob, trgovina, zdravstvena stanica, pošta.. Pri urbanizaciji naselja treba, dakle, imati u vidu potrebu za životom u primjerenijim uvjetima, ali i poštovati želje Roma, tradiciju i stil na koji su naviknuli.

– zapošljavanje Roma – jedan je od prioritetnih zadataka (kao socijalnih korektiva), posebno učenika koji su završili školu i mladeži. Budući da gotovo polovica romskog pučanstva pripada dobnoj skupini do dvadeset godina, zapošljavanje je odlučujući korak u procesu gospodarskog osamostaljivanja mladih roditelja, što svakako utječe na obiteljski odgoj i školovanje djece. Kako (još uvijek) relativno zanemariv broj učenika Roma završava osnovnu školu (do 10 posto), a samo pojedinci nastavljaju školovanje u srednjoj školi, Romi nemaju ni formalnu mogućnost pronalaženja posla. Nestajanje (prestanak potrebe) tradicionalnih romskih zanimanja u Hrvatskoj: kovača, kotlara, koritara, trgovaca konjima, pa i glazbenika, dovodi do velikog raslojavanja u njihovoj nacionalnoj zajednici. Manji broj Roma uspio se prilagoditi promjenama (ili su već obavljali slične poslove u zemlji iz koje su doselili) i iznimno se obogatiti na poslovima trgovine, preprodaje i uslužnih djelatnosti. Jedna od stvarnih mogućnosti za dio Roma (uz veći broj učenika koji će završavati osnovnu i srednju školu i tako imati veći izbor za pronalaženje zaposlenja) je iniciranje starih obrta, kućne radinosti na novim osnovama: izrada suvenira, rukotvorina, uporabnih proizvoda koji se industrijski ne proizvode..., kako bi se dijelu Roma omogućilo stjecanje prihoda na način na koji su naviknuli.

– program socijalne zaštite – predstavlja u ovom trenutku jedinu mogućnost egzistencije za Rome. Socijalni program Republike Hrvatske iz 1993. godine, Zakon o socijalnoj skrbi, kao i sustav socijalne skrbi imaju zadaću zaštititi socijalno najugroženije dijelove pučanstva na razini podmirenja osnovnih životnih potreba. Uz dio postojećih mjera socijalne skrbi, naknadu za socijalni minimum i pomoć u naravi (koje Romi ostvaruju), predviđene su i nove: pomoć u hrani, odjeći i obući te drugim materijalnim dobrima, što je bilo prisutno u ranijem razdoblju – pomoć u stambenoj izgradnji (elektrifikacija naselja) i školovanju učenika (besplatni udžbenici i školski pribor, topli obrok u školi, troškovi smještaja i školovanja učenika Roma u srednjim školama...).

– kulturna autonomija Roma u Hrvatskoj (individualna i kolektivna) u jezičnom području, umjetničkom stvaralaštvu, kulturi, školstvu, izdavaštvu, medijima, istraživačkom radu..., u funkciji razvoja i unapređivanja nacionalnog romskog identiteta u Republici Hrvatskoj, jedan je od temeljnih uvjeta ustroja specifičnog sustava odgoja i izobrazbe za Rome.

PRISTUP KONCEPTUALIZACIJI USTROJA SUSTAVA ODGOJA I IZOBRAZBE ZA ROME U HRVATSKOJ

Procesi iniciranja i ostvarivanja pojedinih specifičnih oblika izobrazbe za Rome, kao i znanstveno-istraživački projekti, intenzivirani su tijekom posljednjih pet godina kao dijelovi globalnog pristupa konceptualizaciji. Iako su Romi u Hrvatskoj u izrazito nepovoljnijem položaju od ostalih nacionalnih manjina (prema stanju postojećih školskih i nastavnih oblika), nije se, u ovom slučaju, krenulo stihijski ili nekritičkim preuzimanjem postojećih (hrvatskih i inozemnih) iskustava. U koncipiranju elemenata ili ustroja specifičnog školskog sustava, i prosvjetne vlasti i romska nacionalna zajednica (ako žele stvarni napredak u području odgoja i izobrazbe romske djece) moraju poticati istraživanja i uvažavati važne čimbenike:

1. posebnosti romskog nacionalnog i kulturnog identiteta (jezik, plemenski i gospodarski ustroj, kultura i umjetnost, vjerska pripadnost, stil života...);

2. teorijske okvire pojedinih aspekata pristupa odgoju i izobrazbi Roma u svijetu i Hrvatskoj;

3. stvaran broj i raspršenost romskog pučanstva u Hrvatskoj;

4. smjernice i modele europskih asocijacija (kao i nacionalne programe odgoja i izobrazbe Roma u svijetu), mogućnosti unutar zakonske regulative u Hrvatskoj, te iskustva drugih nacionalnih manjina u Hrvatskoj s razvijenijim specifičnim elementima školskog sustava;

5. znanstvenu elaboraciju svjetskih i nacionalnih (hrvatskih) iskustava u interkulturalnom pristupu odgoju i izobrazbi

(uz detaljnu empirijsku analizu stanja i interkulturalnih veza u Hrvatskoj);²

6. rezultate primijenjenih eksperimentalnih programa (projekata) pojedinih specifičnih školskih i nastavnih oblika za Rome;

7. realne mogućnosti unutar postojećeg školskog sustava i organizacijskih oblika nastave na jeziku nacionalnih manjina.

Za svako od ovih područja ostvareni su u Hrvatskoj interdisciplinarni projekti (ili napravljene studije) koji mogu tek komplementarnim rezultatima biti sastavnica ustroja nacionalnog (hrvatskog) modela školskog sustava za pripadnike romske nacionalne manjine. Uvažavajući europske smjernice i inicijative prema interkulturalnoj izobrazbi, uz konstruktivnu suradnju romskih zajednica i stvaranje uvjeta za očuvanje romske kulture i jezika, u razdoblju od 1994. do 2000. inicirani su i realizirani programi (projekti): Ljetna škola djece Roma i Romska odgojna zajednica³ te otvoren Romski predškolski centar.

Ljetna škola djece Roma u Hrvatskoj⁴ specifičan je oblik odgojno-izobrazbene djelatnosti koji se organizirao za učenike (djecu i mladež) romske nacionalne zajednice, a temeljne osobine su bile:

- očuvanje nacionalnog identiteta i razvoj samosvijesti o pripadanju romskom narodu;
- upoznavanje *romani chiba*, romskog jezika i dijalekata kojim govore Romi u Hrvatskoj;
- upoznavanje s poviješću romskog naroda, kulturnim i tradicijskim postignućima;
- stvaralaštvo na romskom jeziku i upoznavanje romske umjetnosti.

Nastavni program ljetne škole oblikovan je prema zahtjevima realizacije temeljnih zadataka i vezan za specifičnosti romskog jezika, povijesti, kulture, umjetnosti, folkloru, vjervovanja, tradicije i načina života. Raspored nastavnih sati bio je asimetrično postavljen (četiri nastavna sata dnevno) zbog uspostavljanja sadržajnog kontinuiteta i koncentriranja učeničke pozornosti u heterogenim skupinama. Relativno manji broj učenika omogućio je dominantni individualni i rad u skupini, povećanu aktivnost i kreativno izražavanje učenika te neposredno uočavanje specifičnosti, posebnosti u govoru (dijalektalni oblici *romani chiba*), književnim, folklornim, glazbenim i likovnim izražajima (Kranželić, 1994., 20). Posebna pozornost posvećena je darovitim učenicima, kako bi postali nositelji sličnih aktivnosti u vlastitim okružjima. Ljetna škola djece Roma u Hrvatskoj prvi je specifičan školski i nastavni ob-

lik realiziran za pripadnike romske nacionalne zajednice na interkulturalnim osnovama, prema nastavnom programu sa sadržajima vezanim uz romsku nacionalnu kulturu te uz uporabu posebno pripremljenih nastavnih materijala na romskom jeziku: dijelovi romske početnice, egzemplarni primjeri iz romske i književnosti o Romima, audio i video snimke autentične romske glazbe i plesa. Značenje prve Ljetne škole je i u sudjelovanju učitelja Roma, kao i stručnjaka – pedagoga koji rade s učenicima Romima u redovitim školama i stvaranje mogućnosti za primjenu pojedinih iskustava u pedagoškoj praksi. Iako je Ljetna škola imala primarno svoju pedagošku svrhovitost, ona je bila primjer (u području odgoja i izobrazbe) i poticaj za dosljednije ostvarivanje manjinskih prava u multikulturalnom okružju Republike Hrvatske.

Romska odgojna zajednica organizirana je kao specifičan, interkulturalni pristup za romsku djecu u nastavi (odgojna, izobrazbena, vjerska sastavnica). Ovako koncipirana, romska odgojna zajednica predstavljala je pedagošku inovaciju u okviru školovanja pripadnika nacionalnih manjina u Hrvatskoj. Uz ostvarivanje zadataka već realiziranih u ljetnoj školi djece Roma, novi poticaji romske odgojne zajednice⁵ bili su (dijelom) na interkulturalnom području u:

- omogućivanju romskoj djeci snalaženja u odnosu s drugim ljudima iz okružja u kojem žive, doživljaj i prožimanje vlastitih i drukčijih kulturalnih obilježja i
- interkulturalnom odgoju i izobrazbi (upoznavanju povijesti, tradicijskih i umjetničkih postignuća romskog naroda) – povezanosti i uzajamnom odnosu različitih kultura te intenziviranju procesa socijalizacije djece Roma.

Primarni prinos (zadatak) Romske odgojne zajednice je učenje, život u zajednici (polaznici Romi su iz različitih plemenskih, socijalnih, kulturnih, jezičnih i vjerskih okružja) i sudjelovanje polaznika neroma, što podrazumijeva odgovornost učitelja i učenika za uključivanje svih polaznika u interakcijski nastavni proces i stalnu međusobnu suradnju koja se ne prekida ni nakon formalnog završetka pojedinog ciklusa (tečaja). Kao važan dio programa ističe se posjet (i susret) lokalnoj romskoj zajednici, kao i održavanje stalnih kontakata s polaznicima (i njihovim roditeljima, učiteljima u redovitim školama i predstavnicima naselja – "medijatorima") u tijeku pripreme i nakon realizacije pojedinog ciklusa. Načelo Romske odgojne zajednice je *biti zajedno – noj un fi grmad*, što su učitelji i polaznici dosljedno poštovali i kao prava pedagoška zajednica ispunili program uvažavanjem,⁶ tolerancijom i povjerenjem. Iniciranje projekta (programa) romske odgojne zajednice, osim neposrednih odgojnih, izobrazbenih, socijal-

izacijskih rezultata, ima i šire stručno i aplikativno značenje. Potaknuti su i sami Romi na veću pozornost prema odgoju vlastite djece (stalna suradnja u pripremi i nakon realizacije – roditelji i lokalna romska zajednica), a i stvara se jezgra (skupina) djelatnika za dalje stručno, znanstveno, odgojno – izobrazbeno djelovanje. Uz ljetnu školu djece Roma u Hrvatskoj, romsku ljetnu školu Zajednice Roma Hrvatske,⁷ romska odgojna zajednica, kao oblik interkulturalnog odgoja i izobrazbe za učenike Rome, predstavlja temelj za idući korak prema postupnom ustroju elemenata specifičnog školskog sustava za Rome u Hrvatskoj.

Romski predškolski centar "Ceferino Jimènez Malla" prva je odgojno-izobrazbena ustanova koja kontinuirano ostvaruje različite predškolske i nastavne programe za romsku djecu u Hrvatskoj. Do osnutka centra, u zagrebačkom naselju Kozari putovi, zanemariv broj romske djece polazio je osnovnu školu, prolaznost je bila mala, a romska djeca nisu poznavala dostatno ni hrvatski ni romski jezik, imala su slabije razvijene radne, higijenske i zdravstvene navike. Posebno je važno što su Romski predškolski centar osnovali sami Romi, uvidjevši kako je odgoj i izobrazba važan poticaj rješavanju i drugih problema s kojima se romska zajednica susreće. Osnovna ideja "romske škole" je priprema djece predškolske i mlađe školske dobi za redovitu školu. Odgojno-izobrazbena djelatnost u Romskom predškolskom centru⁸ odvija se u nekoliko programa:

- poznavanje i obogaćivanje hrvatskog jezika i pisma, kao pripreme djece za osnovnu školu;
- njegovanje romskog jezika (romani chiba), romske povijesti i kulture;
- glazbena kultura – upoznavanje i njegovanje glazbene tradicije Roma;
- likovna kultura – razvoj motorike i upoznavanje s romskom umjetnošću;
- športske i rekreativne aktivnosti;
- igraonica za mlađu predškolsku djecu (romske priče, pjesme, plesovi i običaji);
- zdravstveni odgoj – osobna higijena, očuvanje zdravlja i suradnja s obiteljima učenika;
- ekološki sadržaji – očuvanje okoline i život u skladu s prirodom, kao dio tradicionalnoga odnosa Roma i okružja;
- priredbe – u funkciji socijalizacijskih i integracijskih procesa, kao i prezentacije postignuća;
- posjete, izleti, ljetovanja – posjete drugim školama koje polaze učenici Romi i kulturno-povijesnim znamenitostima.

Romski predškolski centar "Ceferino Jimènez Malla" tijekom tri godine djelovanja postignuo je važne rezultate, kao jedan od mogućih odgojno-izobrazbenih oblika za romsku djecu⁹ u Hrvatskoj.

PEDAGOŠKE ODREDNICE SPECIFIČNOG SUSTAVA ODGOJA I IZOBRAZBE ROMA – HRVATSKI MODEL

Pitanje ustroja sustava odgoja i izobrazbe Roma u Hrvatskoj, nakon provedenih istraživanja, ostvarenih znanstveno – istraživačkih projekata i eksperimentalnih programa, ulazi u operacionalizacijsku fazu. Moguća rješenja u ovoj prijelaznoj etapi konceptualizacije mogu se spoznati komplementarnim aspektima:

- administrativni ustroj (romskog) školskog sustava;
- elementi (sastavnica) specifičnog sustava odgoja i izobrazbe za Rome u Hrvatskoj – hrvatski model;
- različiti aspekti "podrške" sustavu odgoja i izobrazbe: profesionalna orijentacija, dopunski školski i nastavni oblici, odgoj u slobodnom vremenu, izobrazba i osposobljavanje odraslih...

Administrativni ustroj romskog školskog sustava

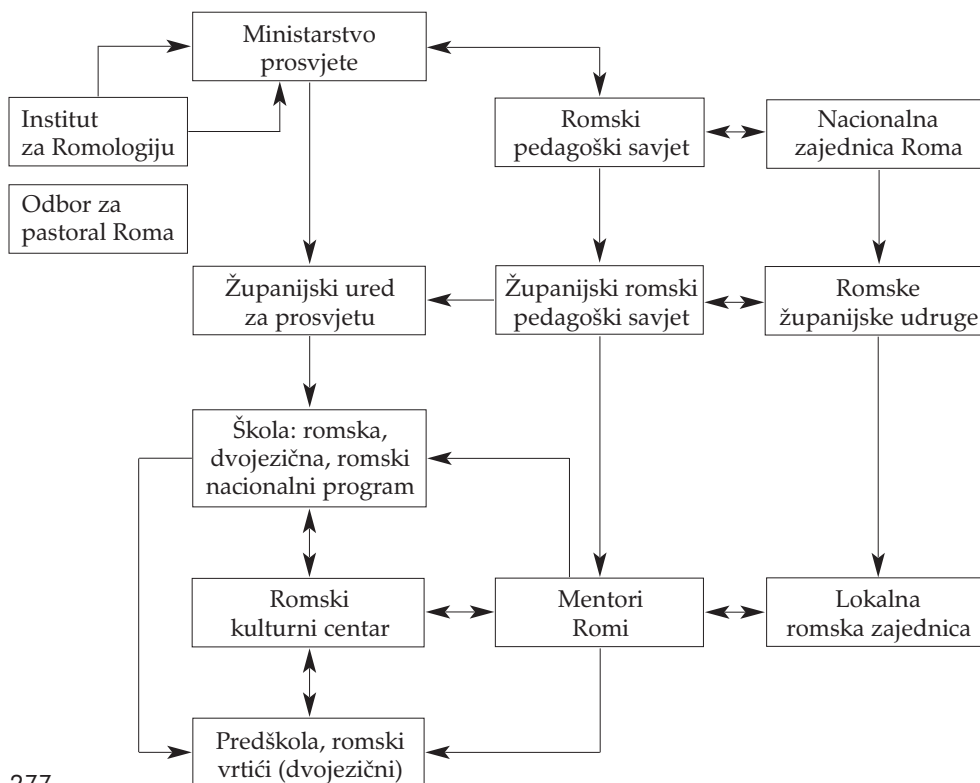
Specifičan administrativni ustroj romskog školskog sustava proizlazi iz nedostatnih mogućnosti prijedloga rješenja, utjecaja na oblikovanje i konceptualizaciju odgoja i izobrazbe romske djece koje ima romska nacionalna zajednica, a trebale bi ga pružati nadležne institucije: Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske → županijski uredi za prosvjetu → škole. Nema sumnje kako je školska autonomija Roma u Hrvatskoj proces, a proizlazi iz kulturne autonomije kao izraza potrebe očuvanja i razvoja nacionalnog identiteta Roma u sferi jezika, kulture, umjetničkog izražavanja, nakladništva, medija..., ali i primarnog i zajedničkog interesa i Republike Hrvatske i romske nacionalne zajednice.

Jedan od mogućih (temeljnih) oblika u administrativnom ustroju je formiranje "Romskog pedagoškog savjeta", na državnoj razini, kao reprezentativnog tijela i izraza individualnih i kolektivnih interesa pripadnika romske nacionalne zajednice. Uz romski pedagoški savjet, područje odgoja i izobrazbe pratila bi primjerena tijela na županijskoj razini (u područjima gdje je prisutan veći broj Roma) te mentori – Romi, veza škola – lokalna romska zajednica (slika 1.). Budući da su polazišta iniciranja eksperimentalnih projekata (programa) ljetne škole djece Roma i romske odgojne zajednice interkulturalni pristup i komunikacija, slijedom aktivnosti i u konceptualizaciji sustava jasno je kako bi administrativni ustroj romskog školskog sustava omogućavao ostvarivanje integracijske koncepcije odgoja i izobrazbe, a utjecao na onemogućavanje marginalizacijskih, segregacijskih ili asimilacijskih pojava, oblika ili metoda.

Romski pedagoški savjet predstavljao bi stručno (reprezentativno) povjerenstvo kojem je cilj globalna artikulacija

pitanja iz područja odgoja i izobrazbe Roma u Hrvatskoj, kao savjetodavnog i korektivnog tijela Ministarstva prosvjete (osnivanje romskih škola, uvođenje dvojezičnih programa, nastavnih predmeta iz nacionalne romske skupine, usvajanje nastavnih programa, odobravanje udžbenika, potreba provođenja dopunskih programa za učenike Rome...). Članovi Romskog pedagoškog savjeta bili bi predstavnici škola (romskih, dvojezičnih, s dopunskim nacionalnim programom), nacionalne zajednice Roma Hrvatske, roditelja te romskih organizacija i udruga iz područja kulture i prosvjete. Važan segment djelovanja Romskog pedagoškog savjeta je osposobljavanje mentora – Roma, na lokalnoj razini, koji bi povezivali romsku zajednicu (naselje) – učenike Rome, roditelje sa školom, službom socijalne skrbi, lokalnom upravom... Neposredna funkcija mentora je: pomoć učenicima u učenju, pomoć u profesionalnoj orijentaciji i pronalaženju zaposlenja romskoj mladeži (dodatno završavanje tečajeva – kvalifikacija), posredovanje u slučaju konflikta Roma s lokalnom (općinskom) samoupravom, rješavanje mogućih razmirica između Roma, uviđanje, suradnja i koordinacija u rješavanju problema romske zajednice (naselja), zdravstvena i socijalna zaštita, urbanizacija i očuvanje okoliša.

SLIKA 1
 Moguća shema
 administrativnog
 ustroja romskog
 školskog sustava

Institucije romskog pedagoškog savjeta, županijskog romskog pedagoškog savjeta i romskih mentora u kontekstu konceptualizacije ustroja specifičnog sustava odgoja i izobrazbe za Rome nemaju samo administrativnu ulogu već, kao most između Ministarstva prosvjete (državane uprave) i romske nacionalne zajednice, predstavljaju važan čimbenik uvažavanja romskih kulturnih, tradicijskih, socijalnih, plemenskih, vjerskih i odgojno-izobrazbenih posebnosti.

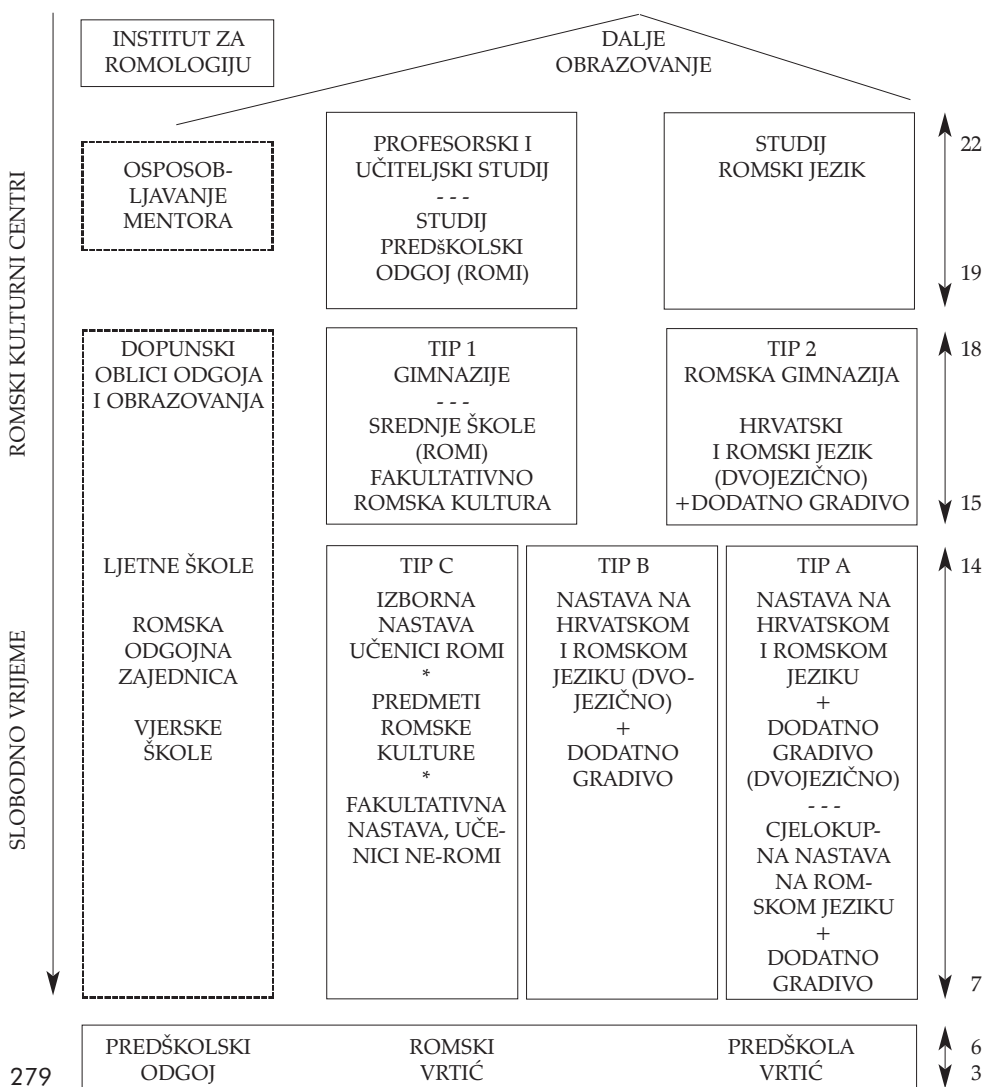
Specifičan sustav odgoja i izobrazbe za Rome u Hrvatskoj

Postojeći sustav odgoja i izobrazbe u Republici Hrvatskoj, iako pruža jednake mogućnosti za svu djecu, nije dosta fleksibilan za specifične potrebe romskih učenika. Postojanje zakonske regulative i praktične realizacije nastave na jeziku nacionalnih manjina nije do danas (izuzevši dopunske eksperimentalne oblike /programe/ – ljetnu školu djece Roma u Hrvatskoj, romsku odgojnu zajednicu i Romski predškolski centar) rezultiralo važnijim pomakom za učenike Rome. Uvažavajući činjenice kako romska djeca gotovo nisu uključena u predškolski odgoj, kako nisu utemeljene romske škole (dvojezična nastava, predmeti iz nacionalne kulture), u školskom sustavu nema učitelja Roma ili onih koji bi poznavali romski jezik, kako je prolaznost vrlo niska u osnovnim školama (a srednje škole polazi zanemariv broj učenika Roma), kako nije tiskana romska početnica, udžbenici i priručnici za nastavu na romskom jeziku..., dolazimo do zaključka kako su prijeko potrebne inovacije te postupno utemeljenje cjelovitog i specifičnog sustava odgoja i izobrazbe za Rome (Slika 2).

Predškolski odgoj – polazeći od općih načela, može se uočiti važnost predškolskog odgoja za romsku djecu. Kako romska obitelj, kao najvažniji čimbenik, često ne može realizirati svoju odgojnu funkciju (za što su preduvjeti: skladni obiteljski odnosi, primjeren položaj djeteta u obitelji, zrelost i razina pedagoške kulture roditelja, sređene gospodarske prilike), organizacija i realizacija predškolskog odgoja u većoj bi mjeri trebala biti povjerena predškolskim ustanovama. Romski dječji vrtić (u okviru naselja ili izvan) u kojem bi romski, uz hrvatski bio govorni jezik, temeljni je tip ustanove za odgoj romske djece predškolske dobi. Uz govor, bolje predznanje (i opću informiranost), što obuhvaća i razvijanje radnih i kulturnih navika, važno područje odgojnog rada u vrtiću je zdravstvena i tjelesna kultura, u funkciji razvijanja higijenskih navika, očuvanja zdravlja, navike održavanja čistoće u okolini, što je posebno važno s obzirom na stanje i okruženje u kojem romska djeca odrastaju. S obzirom na trenutačnu ne-

SLIKA 2
Shema hrvatskog
modela sustava
odgoja i izobrazbe
Roma

mogućnost većeg obuhvata romske djece u vrtiće (3 – 7 godina), rješenja su moguća u dva pravca: intenziviranje aktivnosti na izgradnji dječjih vrtića u naseljima, proširivanje odgojnih skupina u mjestima u blizini naselja (dvojezične skupine) ili dosljedno provođenje odgojno – izobrazbenog programa predškole (kao obvezatnog za svu djecu koja nisu obuhvaćena temeljnim vrtičkim programom). Predviđeni program 150 – 170 sati u godini prije polaska u osnovnu školu (listopad – svibanj) za romsku bi djecu valjalo produžiti na dvije godine (s povećanom ili dvostrukom satnicom) iz već navedenih razloga: slabijeg poznavanja hrvatskog (i romskog) jezika, često neprimjerenog obiteljskog odgoja i posebnih okolnosti u kojima romsko dijete odrasta.

Osnovna škola – najvažniji je segment (u sadašnjim uvjetima) za Rome, budući da je veliki dio učenika Roma ne završava i tako nema mogućnosti nastavka školovanja ni kasnijeg zapošljavanja, osim na jednostavnijim, sezonskim i slabije vrednovanim poslovima. Kako romska djeca nisu uključena u predškolske ustanove, a ni program, trajanje i obuhvat predškole ne zadovoljava, početak školovanja je velika promjena i problem. Budući da obiteljski odgoj, zbog načina života i nezobraženosti roditelja nije dostatan, a i prisutna je slaba suradnja: dječji vrtići (odgojitelji) ↔ roditelji ↔ (škola) učitelji prvih razreda, dio romske djece (uz manje razvijene radne i higijenske navike, slabiju informiranost i površno poznavanje hrvatskog i romskog jezika) dolazi u školu unaprijed preplašeno onim što ih očekuje (Posavec, 1995., 16). Osnovna škola je za učenike Rome imanentno odgojna i integracijska institucija.

U koncipiranju specifičnih modela (tipova) osnovne škole za romsku djecu, uz egzaktno utvrđen broj, raspršenost i kulturnu posebnost, temeljni kriterij mora biti – romski jezik. Na početku osnovne škole (prvi i drugi razred) velik dio učenika Roma doseže receptivni stupanj bilingvizma, a tek dio populacije na kraju četvrtog razreda svladava reproduktivni stupanj (osamostaljivanje mišljenja na nematerinskom hrvatskom jeziku, uporaba većeg broja riječi i gramatičkih pravila, ponavljanje složenijih rečeničnih oblika). Kako je preduvjet za uspješno praćenje i usvajanje nastavnih sadržaja u višim razredima produktivni stupanj dvojezičnosti, jedan od razloga neuspjeha je evidentan (Kermek-Sredanović, 1990., 52). Uvažavajući realno jezično stanje za učenike Rome, potrebno bi bilo ustrojiti tri temeljna tipa – modela (oblika) realiziranja nastave na romskom jeziku.

Tip-A osnovne škole predviđen je za područja, okružja sa znatnijim brojem učenika Roma (s upisom jednog i više razrednih odjela u prvi razred, prema zakonskim kriterijima o minimalnom broju učenika pripadnika nacionalne manjine u jednom odjelu), gdje je *romani chib* dominantan u komunikaciji romske djece, a nepoznavanje (ili nedostatan poznavanje) hrvatskog jezika predstavlja izrazitu teškoću u ostvarivanju nastavnog programa. Cjelokupna nastava bi se održavala na romskom jeziku, prema usvojenom redovitom nastavnom programu za nastavu na hrvatskom jeziku. Dodatni nastavni sadržaji iz romskog jezika i književnosti, povijesti, zemljopisa, likovne i glazbene kulture (prema prijedlogu Romskog pedagoškog savjeta) realizirali bi se tijekom cijelog trajanja osnovne škole. Organiziranje osnovne (romske) škole tip-A podrazumijeva izradu romske početnice, (prijevoda) udžbenika i priručnika, prilagođavanje nastavnih sredstava te izobrazbu učitelja Roma (ili učitelja koji poznaju romski je-

zik). Tip-A osnovne škole pogodniji je za niže razrede (područni školski odjeli u okviru romskih naselja) u kojima bi, nakon završetka, mogli nastaviti školovanje prema tipu-A ili u višim razredima prijeći na tip-B osnovne škole. Važnost organiziranja romske osnovne škole (četiri ili osam razreda) u ili pri velikim romskim naseljima (što bi pratio i proces urbanizacije) je iznimna, kao mjesta odgoja i izobrazbe, ali i njegovanja i čuvanja romskog jezika i kulture.

Tip-B osnovne škole – ostvarivao bi se u okružjima u kojima je znatniji broj učenika Roma (kao kod tipa-A i romska naselja dijelovi grada ili uz veće gradove), gdje učenici Romi poznaju romski i hrvatski jezik u dostatnoj mjeri da mogu pratiti nastavu na oba jezika – dvojezična, višejezična okružja. Načini organiziranja dvojezične nastave mogu biti različiti:

- svi se nastavni predmeti ravnopravno predaju i na romskom i na hrvatskom jeziku, uz kombinaciju na jednom satu ili sukcesivno tijekom više nastavnih sati;

- na početku školovanja ravnopravno se rabi romski i hrvatski jezik, a kasnije se prelazi na jednojezičnu nastavu (hrvatski jezik), uz učenje romskog jezika kao zasebnog predmeta;

- nakon cjelokupne nastave na romskom jeziku (tip-A) postupno se uvodi hrvatski jezik (ili obrnuto, u okružjima u kojima romska djeca ne govore romski jezik) – *immersion* programi.

Dvojezična nastava potiče usvajanje i očuvanje romskog jezika, a pogodna je i za druge izvannastavne i izvanškolske oblike. Dvojezičnu nastavu mogu polaziti učenici Romi i neromi, što je posebno važno u mješovitim okružjima za međusobno razumijevanje i bolju integraciju Roma.

Tip-C osnovne škole – realizacija i pripadajući organizacijski oblici omogućuju širu primjenu u različitim okružjima: većinsko romsko pučanstvo (romski jezik – govorni), mješovito, romsko pučanstvo (romski jezik nije u dnevnoj upotrebi), pojedine škole u većim gradovima u koje bi na dio nastave dolazili učenici Romi (i neromi) iz škola šireg okružja. Nastavni program jednak je kao za nastavu na hrvatskom jeziku, a učenici Romi polaze izbornu (fakultativnu)¹⁰ nastavu iz dopunskog nacionalnog programa: romski jezik i književnost, romska povijest, kultura i umjetnost Roma..., u funkciji očuvanja nacionalnog i kulturnog identiteta. Za (eksperimentalno) uvođenje C-tipa osnovne škole potrebni su minimalni uvjeti, uz dobru pripremu nastavnog plana i programa, nastavnih materijala i primjerenu suradnju (poticaj) s lokalnom romskom zajednicom.

Interkulturalni pristup u multietničkoj sredini (u kojoj žive romska djeca) pretpostavlja otkrivanje sličnosti i razlika – odnos, a ne samo poučavanje o raznim kulturama. Uz snalaženje i doživljaj drukčijih kulturalnih obilježja te izobrazbe o

pravima čovjeka i demokratskim vrijednostima, interkulturalni pristup podrazumijeva i nove načine u izradi nastavnih programa i udžbenika pojedinih nastavnih predmeta (povijest, zemljopis, likovna i glazbena umjetnost...). Za nastavu u osnovnim školama u kojima su romski učenici zajedno s neromima važna je mogućnost ostvarivanja kooperativnog učenja u malim skupinama. Prema iskustvima CLIP i SLIM projekata,¹¹ nastava se ostvaruje u malim skupinama kako bi se između učenika razvila interakcija i pružila mogućnost aktivnog sudjelovanja (Zidarić, 1995., 8, /B/).

Povećana uloga osnovne škole i interkulturalni pristup nastavi određuju i ulogu romskih kulturnih centara, kao središta za provođenje izvanškolskih aktivnosti i slobodnog vremena. Organizirani u romskim naseljima i izvan njih radi okupljanja učenika Roma (i neroma), roditelja, mentora, učitelja..., romski kulturni centri važan su segment u procesu razvijanja nacionalnog i kulturnog identiteta. Rad romskih kulturnih centara provodio bi se pomoću različitih sadržaja: knjižnice i čitaonice, djelovanje romskih kulturno-umjetničkih društava, klubova..., a u bliskoj suradnji sa školom (vrtićem) i sličnim institucijama u gradu (mjestu). Romski kulturni centri imali bi važnu ulogu u iniciranju i organiziranju različitih aktivnosti: tečajevi romskog jezika, izložbe umjetničkih radova (obrotnički proizvodi, likovna djela, etnografski sadržaji...), folklorne i glazbene manifestacije, tribine i savjetovanja..., kao i mjesto međusobnih susreta (Roma i neroma) u funkciji integracije.

Srednja škola – mali broj učenika Roma na srednjoškolskom stupnju znatno otežava uvođenje specifičnih nastavnih i školskih oblika. Budući da u osnovnoj školi nema učenika Roma koji su polazili nastavu na romskom jeziku, pristup ustroju modela srednje škole za učenike Rome ima višestruko značenje: kao jedan od oblika realizacije manjinskih prava u odgoju i izobrazbi, poligon osmišljavanja i strukturiranja cjelokupnog školskog (romskog) sustava i put prema školovanju romskih odgojitelja, učitelja i drugih stručnjaka. Predviđeno utemeljenje dva zasebna tipa srednje škole za Rome na tragu je zadovoljenja navedenih zahtjeva.

Tip 1. srednje škole – provodio bi se u školama u kojima je dostatan broj učenika za ostvarivanje predmeta dopunskog nacionalnog programa – nacionalne kulture: romski jezik i književnost, romska povijest i kultura..., kao fakultativni program za učenike Rome (i nerome), a prema kriterijima koji vrijede za ostale nacionalne manjine. Mogućnost organiziranja nastave na jednom mjestu (za učenike Rome iz više škola iz grada i okoline), kao i uporabe udžbenika, priručnika, publikacija... iz inozemstva, zbog relativno manjeg broja Roma srednjoškolaca pojednostavnjuje primjenu tipa 1. srednje škole. Prema dijelu rezultata znanstveno-istraživačkog projekta

Genealogija i transfer modela interkulturalizma i Školski kurikulum i obilježja hrvatske nacionalne kulture, u dijelu o karakteristikama kulture respondenata prema Romima, postojanju interkulturalnih predispozicija (stupanj socijalne distancije) te posebno prihvaćanju elementata kulture Roma (jezik, umjetnost, povijest, običaji) srednjoškolskih učenika, potrebno je implementirati interkulturalne modele u sustav i sadržaje na svim izobrazbenim stupnjevima.

Tip 2. srednje škole – romska srednja škola (gimnazija) predstavlja most prema realizaciji specifičnog sustava odgoja i izobrazbe za Rome u Hrvatskoj. Pokretanje romske gimnazije (kao zasebne škole ili samostalnog odjela već postojeće srednje škole) imalo bi mnogostruko značenje: odgojno, izobrazbeno, kulturno, političko, socijalno... Romska bi gimnazija omogućila školovanje učenika Roma prema specifičnom nastavnom programu: dvojezična nastava, uz dodatne sadržaje iz romskog jezika i književnosti, povijesti, zemljopisa, umjetnosti, ili redovit program gimnazije na hrvatskom jeziku uz inkorporirane dodatne nastavne predmete – romski jezik i književnost (*romani chib i ljimba d bjaš*), romska povijest i kultura, romska umjetnost... Europska iskustva pokazuju važnost osnivanja ovakvog tipa romske gimnazije na državnoj (ili regionalnoj) razini, kao nacionalne romske škole. Uz romsku srednju školu (gimnaziju) svakako valja planirati domski, internatski smještaj, zbog dislociranosti učenika, ali i pozitivnih odgojnih utjecaja. Romska gimnazija (i dom) mogući je poligon za eksperimentalnu provjeru, primjenu inovacija u školskom (romskom) sustavu: novih nastavnih modela, oblika i metoda, promjena nastavnog plana i programa, primjene novih izvora znanja, osposobljavanja (stručnog usavršavanja) učitelja i profesora. Romska gimnazija može biti i pogodno mjesto za održavanje povremenih, dopunskih oblika specifičnog odgoja i izobrazbe romske djece (učenici Romi koji u osnovnoj školi nisu imali nastavu na romskom jeziku, dvojezičnu ili nastavu iz dopunskog nacionalnog programa), ljetnih i zimskih škola, što bi produžilo aktivnosti na cijelu godinu.

Visoko školstvo – školovanje odgojitelja i učitelja Roma predstavlja nezaobilazan korak prema ostvarivanju specifičnog sustava odgoja i izobrazbe za Rome. Uz studij predškolskog odgoja i učiteljski studij razredne nastave (zasebna katedra ili dodatni sadržaji iz romskog jezika i kulture), važno bi bilo utemeljiti i studij – katedru romskog jezika, kao znanstvenog i nastavnog studija.

Formiranje instituta za romologiju (zasebnog ili dijela već postojećeg instituta za društvena, pedagoška, lingvistička ili etnološka istraživanja) osiguralo bi sustavniji pristup još nepoznatim ili neistraženim dijelovima jezika Roma u Hrvatskoj (dijalekti, standardizacija...), tradicije i običaja (romski obrti, unutarplemenski pravni sustav, svatovski običaji...),

folklor (glazba i plesovi...), povijesti (dolazak, položaj i migracije Roma...), umjetnosti (romska usmena predaja, likovna djela, kultura stanovanja...), odgoja i izobrazbe (konceptualizacija sustava, izrada nastavnih planova i programa, udžbenika, nastavnih materijala...). Uz iniciranje, koordinaciju i provođenje znanstveno-istraživačkih projekata, institut za romologiju mogao bi biti i referalno središte za razmjenu informacija sa sličnim institucijama u svijetu, kao i nositelj nakladničke djelatnosti na romskom jeziku i za područje romske kulture.

ZAKLJUČAK

Ne umanjujući važnost cjelovitog, sustavnog istraživanja brojnih fenomena vezanih uz Rome: jezik, nacionalna kultura i umjetnost, socijalni i gospodarski ustroj, vjerovanja..., upravo je područje odgoja i izobrazbe svojevrсна sinteza različitosti polaznica i jedinstvenosti u ostvarivanju. Pristup procesima asimilacije, segregacije i integracije Roma (kao okvir u kojem je moguća konceptualizacija i realizacija specifičnih organizacijskih oblika unutar postojećeg redovitog ili ustroja novog sustava odgoja i izobrazbe Roma) zahtijeva sustavno istraživanje temeljnih parametara: broj, rasprostranjenost, socijalni položaj, poštivanje ljudskih i manjinskih prava, mogućnost transfera teorija i programa interkulturalnog odgoja i izobrazbe... Za romsku nacionalnu zajednicu u Hrvatskoj odlučujuće je, uz poboljšanje sociogospodarskog položaja, integriranje u sve segmente društva, ali i neprijeporna potreba očuvanja kulture, tradicije i stila života. Dobiveni pokazatelji, nakon realiziranih znanstveno-istraživačkih projekata, znakovito impliciraju potrebu inauguriranja interkulturalnog odgoja i izobrazbe u nastavne programe i redovni školski sustav.

Konceptualizaciju specifičnog školskog sustava za Rome nije moguće promatrati samo teorijski ili empirijski, ako želimo da rezultati imaju aplikativnu vrijednost. U procesu ustroja sustava potrebno je uvažavati komparativne čimbenike sociokulturalnog i sociopolitičkog stanja.

Za pedagoški znanost (i odgojno-izobrazbenu praksu) bilo bi važno daljnjim cjelovitim pristupom intenzivnije obuhvatiti neke od fenomena koji nisu mogli biti u fokusu interesa projekata, poglavito iz pedagoškog područja. Znanstveno-istraživački projekt *Društveni i razvojni položaj Roma u Hrvatskoj* novi je poticaj u tom pravcu.

BILJEŠKE

* Romska transnacionalna zajednica može se pojmovno odrediti kao nacija (ethnic nation) ili kao nacija bez države (*stateless nation*) Riggs, 1991., 456).

¹ Preporuka br. R (84) 18 Ministarskog odbora o školovanju nastavnika za izobrazbu o razumijevanju između kultura, osobito u kontekstu migracija – 25. rujna 1994.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 2-3 (46-47),
STR. 267-290

HRVATIĆ, N.: ODGOJ...

"Ministraski odbor, prema članu 15.b Vijeća Europe, a imajući na umu Europsku kulturnu konvenciju..., mišljenja je da su društva s multikulturalnim obilježjima nastala u Europi seobama stanovništva posljednjih nekoliko desetljeća nepovratni i pozitivni razvoj, jer mogu stvoriti bliskije veze između europskih naroda kao i između Europe i drugih dijelova svijeta... te preporuča da vlade država-članica... uključe interkulturalnu dimenziju i razumijevanje između različitih zajednica u početno obrazovanje i stručno usavršavanje nastavnika..." (Perotti, 1995.,7).

² Znanstveno-istraživački projekt *Genealogija i transfer modela interkulturalizma* realiziran je u razdoblju između 1992. i 1996., a koncepcijski se nastavlja u znanstveno-istraživačkom projektu *Školski kurikulum i obilježja hrvatske nacionalne kulture* (1996. – 2000.) koji provodi Odsjek za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu (glavni istraživač prof. dr. Vlatko Previšić), a dijelom se tematski bavi konceptualnim pitanjima romskog školskog sustava, što se može vidjeti u eksplikaciji zadataka i rezultata:

Multikulturalni sastav hrvatskog društva ukazuje na opravdanost inauguriranja interkulturalnih modela, što pretpostavlja upoznavanje relevantnih čimbenika: nacionalnih stereotipova, kulturalnih karakteristika i socijalne distancije.

Nacionalni stereotipi i socijalna distancija čvrsti su dijelovi društvenog mentaliteta koji su uzrokovani trima skupinama čimbenika: kulturnim prijenosom (obitelj, izobrazba), skupnom kategorizacijom (mi – oni) i individualnim psihološkim karakteristikama (frustracija..). Upravo takva varijabilnost upućuje na opravdanost istraživanja i primjene multikulturalnih modela izobrazbe u konceptualizaciji romskog školskog sustava i na školskom curriculumu – s (pedagogijsko-optimističnim) ciljem redukcije predrasuda barem u stabilnijim društvenim situacijama ili razdobljima.

Dobiveni empirijski pokazatelji u pojednostavljenom prikazu: postojanje stereotipa prema Romima, nizak stupanj prihvaćanja elementa romske kulture (jezik, umjetnost, povijest, običaji) i izražena socijalna distancija te postojanje interkulturalnih predispozicija ispitanika, upućuju na potrebu i moguće primjene interkulturalnih modela, i u koncipiranju specifičnih oblika odgoja i izobrazbe za Rome i u ustroju školskog sustava. Inauguriranje pojedinih oblika (nastavnih i organizacijskih) za romsku djecu treba pratiti i cjelovit (interkulturalni) pristup za ostale učenike (fakultativno učenje romskog jezika..) te nastavni sadržaji koji će odgovarati europskom curriculumu za moderno državljanstvo i demokraciju (civic education).

³ U realizaciji Ljetne škole djece Roma u Hrvatskoj, a posebno Romске odgojne zajednice, primijenjeni su elementi akcijskog istraživanja: sudionici su upoznati s ciljem istraživanja, hipoteze su postavljene na kraju pojedinog ciklusa, kao rezultat akcije, tijekom istraživanja provedene su korekcije u pojedinim dijelovima nastavnog plana i programa, istraživači su aktivno participirali u nastavnom procesu...

⁴ Prva Ljetna škola djece Roma u Hrvatskoj (*nilajesi sikljovipe e romane čavenge anne Croatia-romani chib; iskula d kupij d Cganj d var m Croatia – ljimba d bjaš*) održana je u Zagrebu 2. – 12. srpnja 1994. godine

(učenički dom Marije Jambrišak), kao dopunska nacionalna škola za pripadnike romske nacionalne zajednice. Polaznici Ljetne škole bili su učenici iz romskih naselja iz cijele Hrvatske (različita socijalnog, kulturnog, plemenskog, jezičnog i vjerskog okružja), a organizatori prve Ljetne škole bili su: Savez udruženja Roma Hrvatske, Odbor za pastoral Roma – HBK, uz potporu Ministarstva prosvjete i kulture.

⁵ Prva romska odgojna zajednica održana je u Zapolju 1995., druga 1996. u Brezovici, a treća 1997. u Zagrebu-Rimu, a sudjelovali su polaznici iz romskih naselja Međimurja (Kuršanec, Kotoriba, Trnovec), Nove Gradiške, Karlovca, Bjelovara, Zagreba, kao i neromska djeca koja su sudjelovala u svim aktivnostima. Organizator je Odbor za pastoral Roma – Hrvatske biskupske konferencije, uz potporu Ministarstva prosvjete Republike Hrvatske. Nastava, na interkulturalnim osnovama, predstavlja polazišnu aktivnost romske odgojne zajednice, uz slobodne aktivnosti, tematske, odgojno-radne, kulturne, zabavne i rekreacijske aktivnosti i posjete.

Nastavni plan predviđen je za trajanje odgojne zajednice od deset nastavnih dana u jednom ciklusu i obuhvaća osam predmetnih područja: romski jezik i književnost, osnove romske kulture, povijest Roma, zemljopis – seobe Roma, romska umjetnost, religija(e) Roma, etnološke značajke Roma, zdravstvena kultura i obiteljski odgoj.

U nastavi je prevladavao problemski pristup (zato što su učenici imali potrebno inicijalno predznanje – dio polaznika je već sudjelovao u nekom od ranije organiziranih oblika), rabili su se primjeri iz vlastita okružja, rad u manjim skupinama, individualni pristup te obrada manjih, zasebnih cjelina.

⁶ Jedan od značajnih rezultata romske odgojne zajednice je i prva pojava romskog jezika u Euharistiji (služba riječi i molitva vjernika), kao trajnog opredjeljenja Odbora za pastoral Roma u pravcu inkulturacije i poštivanja romskog jezika i kulture.

⁷ Prva romska ljetna škola održana je u Zagrebu 5. – 19. srpnja 1996. u Osnovnoj školi Augusta Cesarca. Sudjelovalo je 35 polaznika (romske djece osnovnoškolske dobi iz grada Zagreba) u poludnevnoj nastavi. Sadržaji programa bili su: romska povijest, romska književnost, osnove romskog jezika – romani chiba, glazbena kultura, likovna kultura, zdravstvena kultura. Romsku ljetnu školu organizirala je Zajednica Roma Hrvatske, uz suradnju s Ministarstvom prosvjete Republike Hrvatske, a slično koncipirane škole održane su 1997. i 1998. godine.

⁸ Romski predškolski centar "Ceferino Jimenez Malla" (ustanova je tijekom rada od 1996. godine mijenjala ime) utemeljen je u zagrebačkom naselju Kozari putovi gdje živi oko 300 Roma, 30 – 35 romskih obitelji u vrlo lošim gospodarsko-socijalnim uvjetima. Centar je počeo s radom 29. 11. 1996. u kući obitelji Seferović, a tijekom dvije školske godine odgojno-izobrazbeni program ostvarivan je u dvije dobne skupine djece s razgranatim aktivnostima (kulturno-umjetnički programi, tečajevi za roditelje, ljetovanja učenika...)

⁹ Program Psihosocijalna podrška s elementima edukacije za predškolsku djecu i njihove majke – integracija romske populacije koji provodi udruženje Djeca prva iz Zagreba od srpnja 1997. godine u zagrebačkom naselju Kozari Bok/putovi obuhvaća 120 djece (80 Ro-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 2-3 (46-47),
STR. 267-290

HRVATIĆ, N.: ODGOJ...

LITERATURA

ma). Ciljevi programa su: socijalizacija djece pomoću kreativnih igara, razvijanje pozitivne slike o sebi, usvajanje tehnika nenasilnog rješavanja sukoba, razvijanje suradnje kao stila ponašanja i uvažavanja pripadnika drugih nacionalnosti i prevencija getoizacije.

¹⁰ Za učenike nerome (mješovita okružja, središnje škole u kojima se realizira dopunski, romski nacionalni program) bila bi omogućena fakultativna nastava iz romskog jezika i književnosti, romske povijesti, kulture i umjetnosti Roma..., zajedno s učenicima Romima.

¹¹ CLIP-projekt – Kooperativno učenje u interkulturalnoj izobrazbi, u realizaciji Međunarodnog udruženja za interkulturalnu izobrazbu IAIE (International Association for Intercultural Education – Hilversum, Netherlands); SLIM – projekt – Zajednički učiti u multikulturalnoj skupini – Nizozemska.

Appel, R. i Muysken, P. (1987), *Language Contact and Bilingualism*, London, Edward Arnold.

Arends, R. I. (1991), *Learning to teach*, New York, McGraw-Hill, Inc.

Arnstberg, K. A. (1984), *Kulturanalys an praktiken, 20 frago som brukar ställas om Zigenare*, Noorköping, Statens invandrarverk.

Balent, J. (1990), Romsko pitanje sa socijalnog aspekta, *Međimurje, Čakovec*, 17:73-80.

Bandura, A. (1977), *Social learning theory*, Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall.

Banks, J. A. i Banks, C. A. M. (1989), *Multicultural education: Issues and perspectives*, Needham Heights, Mass., Allyn&Bacon.

Blackledge, A. (ur.) (1995), *Teaching Bilingual Children*, Trentham, Stoke-on-Trent.

Borg, W. R. i Gall, M. D. (1983), *Educational research: An introduction*, New York, Longman.

Brislin, R. W., Cushner, K., Cherrie, C. i Yong, M. (1986), *Intercultural interaction: A practical guide*, Beverly Hills, CA., Sage.

Clébert, J. P. (1967), *Cigani*, Zagreb, Stvarnost.

Cortiade, M. (1994), The Romani Summer School: already a tradition a tradition, *Interface*, Clichy, 16:3-8.

Domini, M. (1990), *Manjine u alpsko-jadranskom prostoru* (Hrvatska: str. 90-136), Zagreb, Institut za migracije i narodnosti.

Houfe, J. (1990), Une "Ecole de la foi" chez les gens du voyage. U: *People on the move* (str. 62-84), Vatican, Consilium de Spirituali Migrantium atque Itinerantium Cura.

Hrvatić, M., Hrvatić, N., Ivančić, S., Kocijan, V. i Miljak, K. (1995), Romi u Hrvatskoj. U: Hrvatić N. (ur.), *Odgoj i izobrazba djece Roma u Hrvatskoj* (str. 56-61), Virovitica, Savez udruženja Roma Hrvatske.

Hrvatić, N. (1995), Interkulturalni pristup odgoju i izobrazbi djece Roma u Hrvatskoj. U: Hrvatić N. (ur.), *Odgoj i izobrazba djece Roma u Hrvatskoj* (str. 8-15), Virovitica, Savez udruženja Roma Hrvatske. /A/

Hrvatić, N. (1995), Prema konceptualizaciji sustava odgoja i izobrazbe za Rome u Hrvatskoj, *Napredak*, Zagreb, 136(4): 390-397. /B/

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 2-3 (46-47),
STR. 267-290

HRVATIĆ, N.: ODGOJ...

Hrvatić, N. (1996), Romi u interkulturalnom okružju, *Društvena istraživanja*, Zagreb, 5(25-26): 913-933.

Hrvatić, N. (1997), Roma, U: Katunarić, V. (ed.) *Multicultural reality and perspectives in Croatia* (str.115-122), Interkultura, Zagreb.

Hrvatić, N. (1998), Kultura i izobrazba Roma, U: Pribičević-Geld, D. (ur.) *Romi u Hrvatskoj danas*, (str. 14-20), Centar za direktnu zaštitu ljudskih prava, Zagreb.

Kagan, S. (1985), *Cooperative learning: Resources for teachers*, Riverside, CA., University of California.

Karpati, M. (1995), Il bambino zingaro tra la tradizione e i nuovi progetti educativi. U: *Zingari Oggi – Tra storia e Nuove Esigenze Pastoral* (str.165-187), Vatican, Pontifical Council for the Pastoral Care of Migrants and Itinerant People.

Katunarić, V. (1995), Ethnic distance and intercultural preferences in Croatia. U: B. Machova and S. Kubatova (ur.), *Uniqueness in Unity*, Prague, SIETAR-Europa.

Kermek-Sredanović, M. (1990), Teškoće jezika, *Međimurje, Čakovec*, 17:49-62.

Kranželić, V. (1995), Organizacija nastave u Ljetnoj školi djece Roma u Hrvatskoj. U: Hrvatić N. (ur.), *Odgoj i izobrazba djece Roma u Hrvatskoj* (str. 20-25), Virovitica, Savez udruženja Roma Hrvatske.

Kudlickova, L. (1996), Roma training project in central and Eastern Slovakia, *CPRSI Newsletter*, Warsaw, 2(3): 5-7.

Morris, B. i Ghuman, P.S. (1995), *Bilingualism, Education and Identity*, Cardiff, University of Wales Press.

Perotti, A. (1995), *Pledoaje za interkulturalni odgoj i obrazovanje*, Zagreb, Educa.

Posavec, K. (1995), Kako pripremiti dijete za školu, *Romano akharipe – Glas Roma*, Virovitica, 4:16-17.

Posavec, K. (1996), Odgoj i izobrazba Roma – Prema demokratizaciji i interkulturalnom učenju, *Nevo drom – Novi put*, Zagreb, 1: 24-25.

Previšić, V. (1996), Sociodemografske karakteristike srednjoškolaca i socijalna distanca prema nacionalnim i religijskim skupinama, *Društvena istraživanja*, Zagreb, 5(25-26): 859-874.

Ranilović, V. (1991), *Slobodna i demokratska Hrvatska*, Koprivnica, vlastita naklada.

Reiss, C. (1975), *The education of travelling children*, London, Macmillan.

Zidarić, V. (1995), Aktualna pitanja obrazovanja Roma u zemljama članicama Europske unije. U: Hrvatić N.(ur.), *Odgoj i izobrazba djece Roma u Hrvatskoj* (str. 76-81), Virovitica, Savez udruženja Roma Hrvatske. /A/

Zidarić, V. (1995), Kooperativno učenje, *Školske novine*, Zagreb, 2152 (39): 8. /B/

Zuppi, M. (1990), La Comunit(di S.Egidio e il suo impegno per gli Zingari. U: *People on the move* (str. 134-143, Vatican, Consilium de Sprituali Migrantium atque Itinerantium Cura.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 2-3 (46-47),
STR. 267-290

HRVATIĆ, N.: ODGOJ...

The Education of Gypsies in Croatia

Neven HRVATIĆ
Faculty of Philosophy, Zagreb

The education of Gypsy children in Croatia has not been organized in the past according to the importance it holds in the process of integration of Gypsies. This means that practical (school) realization as well as theoretical (scientific research) contributions were modest. In the new context of the Croatian state (the past ten years) school and education have become the possible intercultural media in function of the social, cultural and economic promotion of Gypsies (integrative concept, avoidance of assimilation, a means in the process of cultural autonomy of Gypsies...). In the process of conceptualization of the education system for members of the Gypsy national community one should have in mind the socioeconomic, religious, regional and local status and position of Gypsies in Croatia, as well as of particular Gypsy groups. In outlining the specific forms and models of education for Gypsies there have been several scientific research projects in Croatia (Genealogy and transfer of the models of interculturalism; School curriculum and characteristics of Croatian national culture; Social and developmental position of Gypsies in Croatia), as well as experimental verifications on a conceptual and more specific teaching, didactic level. The Summer school of Gypsy children in Croatia, the Gypsy education community and Gypsy pre-school center "Ceferino Jimenez Malla" represent a foundation towards a gradual constitution of elements for a specific school system for Gypsies in Croatia. Together with the administrative structure, only a comprehensive concept of Gypsy education in Croatia (in addition to recognizing consequences in certain sections – pre-school education, elementary, secondary and higher education...) should be a process that will not remain at the level of declarative (re)formation, planning and programming, but become a permanent scientific approach for anticipating possible development.

Erziehung und Bildung der Roma in Kroatien

Neven HRVATIĆ
Philosophische Fakultät, Zagreb

Die Erziehung und Schulbildung von Zigeunerkindern in Kroatien war in der Vergangenheit nicht in dem Maße organisiert, wie es der Prozess der Integration der Roma erfordert hätte. Die praktische Realisation (Schulbesuch) ist daher ausgeblieben, auch blieben wissenschaftliche Leistungen (Theorie und Forschung) spärlich. Im Kontext des neu gegründeten kroatischen Staates (seit 1990) werden Schule, Erziehung und Bildung zu einem möglichen interkulturellen Medium, das der gesellschaftlichen,

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 2-3 (46-47),
STR. 267-290

HRVATIĆ, N.: ODGOJ...

kulturellen und wirtschaftlichen Promotion der Roma dienen soll (integratives Konzept, Vermeidung der Assimilation, Mittel im Prozess der Kulturautonomie...). Beim Entwurf des Erziehungs- und Bildungssystems für Zigeunerkinder muss man dem gesellschaftlich-wirtschaftlichen Status, der Konfessionszugehörigkeit, der räumlichen Verteilung der Roma (in den Gespanschaften) und der einzelnen Sippenverbände Rechnung tragen. Die Konzipierung spezifischer Erziehungs- und Bildungsmodelle für Zigeunerkinder in Kroatien resultierte in verschiedenen wissenschaftlichen Forschungsprojekten (»Genealogie und Transfer des Interkulturalismusmodells«; »Lehrprogramm und Merkmale der kroatischen Nationalkultur«; »Gesellschafts- und Entwicklungslage der Roma in Kroatien«), ebenso in der experimentellen Verifizierung auf konzeptueller und didaktischer Ebene, d.h. in Unterrichtsverhältnissen. Die Sommerschule für Zigeunerkinder in Kroatien, ferner die Roma-Erziehungsgemeinschaft und das Roma-Vorschulzentrum »Ceferino Jiménez Malla« bilden die Grundlage für die allmähliche Ausbildung eines spezialisierten Schulsystems für Zigeunerkinder in Kroatien, dessen ganzheitliche Konzeption auch auf administrativer Ebene von entsprechenden Maßnahmen begleitet werden muss. Hierbei gilt es, bestimmten Entwicklungsprozessen in den einzelnen Teilbereichen (Vorschule, Grund- und Hauptschule, Gymnasium und Hochschulausbildung) vorzugreifen und dafür zu sorgen, dass das Projekt über das Niveau deklarativer (Re-)Formierung, Planung und Programmierung hinauswächst und durch stets neue wissenschaftliche Ansätze den entwicklungsbedingten Vorgängen und Änderungen auf angemessene Weise begegnet.